

.....

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

.....

УДК 343.102

А. В. Бежанова

адвокат, викладач першої категорії
Харківського автомобільно-дорожнього технікуму

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ РЕЖИМУ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Стаття присвячена актуальним питанням порядку застосування режиму відеоконференції під час досудового розслідування. Розглянуто загальні положення підготовки та проведення допиту, упізнання осіб чи речей у режимі відеоконференції. Визначено особливості проведення допиту, упізнання осіб чи речей в режимі відеоконференції під час досудового розслідування.

Ключові слова: допит, упізнання осіб чи речей, слідча (розшукова) дія, відеоконференція, досудове розслідування, дистанційне досудове розслідування.

Постановка проблеми. Застосування технічних засобів у сфері кримінального судочинства відбувається поступовими темпами як протягом усього ХХ ст., так і останніми роками. Запровадження значної кількості технічних засобів різного призначення в повсякденну практику правоохоронних органів прискорилося настільки, що чинне законодавство не встигає адаптуватися до мінливих умов, унаслідок чого ускладнюється використання інноваційних розроблень у боротьбі зі злочинністю. Тим часом ефективна робота з розслідування кримінальних правопорушень без законодавчої підтримки застосування нових технічних засобів практично неможлива. Недостатність, суперечливість, а іноді й відсутність правової бази використання технічних засобів у сфері кримінального судочинства призводить до виникнення правових та процесуальних проблем, які суттєво впливають на якість проведення слідчих дій, розгляду кримінальних проваджень у суді, порушення прав і свобод громадян.

Система кримінальної юстиції України потребує реформування з урахуванням досягнень національного законодавства та положень ратифікованих міжнародних договорів України. Прийняття Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI стало важливим етапом реформування системи кримінальної юстиції в напрямі подальшої демократизації, посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів. У КПК передбачається можливість проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування). Проте неоднозначність деяких законодавчих положень чинного КПК України потенційно може призвести до порушення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження в умовах практичної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції розглядалися на рівні дисертаційних досліджень

та окремих наукових статей. Зокрема вказана проблематика розглянута в працях таких учених: М. Бортуня, Т. Деменка, І. Казначея, С. Книженка, Т. Михальчук, С. Новікова, І. Черниченко, М. Чижова, Д. Шингарьова та інших. Водночас у юридичній літературі питання процесуального порядку застосування режиму відеоконференції під час досудового розслідування досліджувались фрагментарно, окремі аспекти мають дискусійний характер, залишаючи проблему не вирішеною.

Мета статті - проаналізувати законодавчі положення, що регламентують окремі аспекти процесуального порядку застосування режиму відеоконференції на стадії досудового розслідування, з метою виявлення прогалин у КПК України, що сприятиме не лише виконанню завдань кримінального процесу, економії процесуальних засобів, а й надасть додаткові гарантії дотримання та забезпечення прав і свобод людини в кримінальному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні відеоконференція під час процесуальних дій використовується майже по всій Україні та має тенденцію до подальшого розповсюдження. Загальні умови й порядок проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції передбачено статтями 232, 336 та 567 КПК України. Зокрема під час досудового розслідування застосування режиму відеоконференції можливе відповідно до частини 1 статті 232 КПК України для проведення допиту, впізнання. Керуючись концепцією розгляду відеоконференції як телекомунікаційної технології, визначаючи її поняття як у наукових джерелах, так і в правозастосовній практиці, використовуються різні поняття: «відеоконференція», «телекомунікаційна технологія», «сеанс двосторонньої інтерактивної комунікації», «комп'ютерна технологія», інформаційна технологія», «інформаційна комп'ютерна технологія» тощо. Слід погодитись із В. Сердюком у тому, що закріплення поняття «відеоконференція» не повною мірою відповідає кримінально-процесуальному змісту, смислому юридичному навантаженню, адже відеоконференція є хоч і режимною, але звичайною процесуальною дією, яка проводиться за допомогою сучасних теле-

комунікаційних та відеотехнічних засобів, вимагає дотримання процесуальних вимог закону [1, с. 181]. Проте, незважаючи на різне написання, смислове значення терміна «відеоконференція» є однаковим та вміщує такі ознаки:

1) відеоконференція – це передбачена кримінальним процесуальним законом процедура здійснення окремих процесуальних дій, спрямована на вирішення завдань кримінального провадження;

2) процесуальні дії під час досудового розслідування та судового провадження можуть здійснюватися в режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, зокрема такого, яке знаходиться поза межами приміщення суду або навіть за межами України (дистанційне провадження);

3) під час використання засобів відеоконференції зв'язку процесуальні дії здійснюються в реальному часі, тобто в такому режимі роботи автоматизованої системи оброблення інформації та керування, за якого беруться до уваги обмеження на часові характеристики функціонування (без урахування часових поясів) [2, с. 97];

4) відеоконференція здійснюється за допомогою аудіовізуальної взаємодії з використанням технічних засобів і технологій, які мають забезпечувати належну якість зображення й звуку, дотримання принципу гласності та відкритості судового провадження, а також інформаційну безпеку;

5) у режимі відеоконференції може відбуватися допит і впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування, судового провадження та допит за запитом компетентного органу іноземної держави та України;

6) перебіг і результати процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів [3, с. 366].

Процесуальний порядок проведення слідчих дій у режимі відеоконференції має деякі особливості, що відрізняють її від загального порядку проведення цих дій. Статтею 232 КПК України передбачено проведення таких слідчих (розшукових) дій у режимі відеоконференції під час проведення досудового: допит осіб (зокрема

одночасний допит двох чи більше вже допитаних у кримінальному провадженні осіб), упізнання осіб чи речей [3, с. 15].

Слід зауважити, що як у науковій літературі, так і в практичній діяльності існує неоднозначне ставлення до проведення дистанційного досудового розслідування. Зокрема Г. Москаль запропонував виключити з КПК України передбачений статтями 232, 336, 351, 354 КПК України спосіб дистанційного досудового розслідування та дистанційного судового провадження, з огляду на те, що вказані положення не відповідають завданням кримінального провадження, установленим у статті 2 КПК України щодо охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, та суперечить загальним засадам кримінального провадження (рівність перед законом і судом, таємниця спілкування, забезпечення права на захист, конкурентність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів, у доведенні перед судом їх переконливості, безпосередність дослідження показань, речей і документів, відкритість судового провадження тощо (стаття 7 КПК України)). Задля обґрунтування таких змін висловлено позицію про те, що скасування дистанційного досудового розслідування та дистанційного судового провадження в режимі відеоконференцій не створить «нездоланих» перешкод у здійсненні кримінального процесу, адже, наприклад, статтею 225 КПК України «Допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні» передбачена можливість проведення виїзного судового засідання для допиту тяжкохворого свідка, потерпілого під час досудового розслідування [5].

Проте необхідно враховувати, що положення частини 1 статті 225 КПК передбачають обов'язковість настання наслідку обставин, які унеможливають допит особи в судовому засіданні або впливають на повноту чи достовірність показань. Водночас допит такого свідка чи потерпілого в судовому засіданні може бути проведено у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання свідчень під час досудового розслідування, якщо існує небезпека для життя і здоров'я свідка чи по-

терпілого, за тяжкої хвороби, інших обставин, що можуть унеможливити допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань. Статтею 232 КПК, яка регламентує проведення допиту в режимі відеоконференції під час досудового розслідування, передбачено, що допит осіб, упізнання осіб чи речей під час досудового розслідування можуть бути проведені в режимі відеоконференції для гарантування безпеки осіб; неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; необхідності вживання таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування; наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми.

За таких обставин для проведення допиту в порядку статті 225 КПК та слідчих (розшукових) дій у режимі відеоконференції під час досудового розслідування в порядку статті 232 КПК встановлено різні підстави. Про що йдеться в Листі Вищого спеціалізованого суду України «Про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних зі слідчими (розшуковими) діями» [6]. А тому ототожнювати або взаємозаміщувати ці дві різні за своєю процесуальною суттю дії не є допустимим. До того ж повна відмова від проведення деяких процесуальних дій у режимі відеоконференції є недоцільною, оскільки відеоконференцзв'язок становить двобічну інтерактивну комунікацію з використанням комплексу технічних засобів приймання-передання відеозображення, звуку та іншої інформації в режимі реального часу [7]. Використання такого комплексу засобів має значні переваги, а саме: забезпечує ефективну реалізацію однієї з основних засад судочинства – повне фіксування технічними засобами судового процесу, що передбачена пунктом 7 частини 3 статті 129 Конституції та пунктом 20 частини 1 статті 7 КПК України. Під час складання протоколу в будь-кого з учасників можуть виникати сумніви щодо повноти й правильності фіксування в ньому перебігу та результатів процесуальної дії. Технічні засоби відеозапису

забезпечують повноту, надійність фіксування та унеможливають фальсифікацію перебігу та результатів проведеної процесуальної дії, що підвищує довіру до органів досудового розслідування та суду. Конфіденційність змісту сеансів відеоконференції від інших користувачів комп'ютерних мереж забезпечується за допомогою засобів криптографічного захисту [8]. Застосування відеоконференції має бути ефективним інструментом охорони прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, повинно сприяти виконанню завдань, передбачених статтею 2 КПК України. Саме в цьому полягає її доцільність (відповідність поставленій меті, практична корисність, розумність [9, с. 245]). Крім того, перевагою проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції є істотне прискорення строку здійснення досудового розслідування та судового провадження. Відеоконференція також забезпечує участь осіб, які не мають можливості з поважних причин з'явитися для проведення слідчих (розшукових) дій.

Згідно до частини 4 статті 232 КПК допит особи в дистанційному досудовому провадженні здійснюється згідно з правилами, передбаченими статтями 225-227, а впізнання осіб чи речей - статтями 228 та 229 КПК.

Загальні умови допиту на стадії досудового розслідування визначено в статті 224 КПК України, але у формулюванні частини 4 статті 232 КПК України законодавець не зробив посилання на вказану статтю. Перелічені в частині 4 статті 232 КПК положення встановлюють процедуру допиту на стадії досудового розслідування в судовому розгляді (стаття 225), особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи (стаття 226), участь законного представника, педагога, психолога або лікаря у слідчих (розшукових) діях за участю малолітньої або неповнолітньої особи (стаття 227). Проведення допиту повнолітнього учасника кримінального провадження в режимі відеоконференції має відповідати загальним правилам, що містяться у статті 224 КПК України, оскільки стаття 232 КПК України встановлює лише особливості щодо цих правил. З огляду на це, існує необхідність змінити словосполучення з тексту частини 4 статті 232 КПК

України «згідно з правилами, передбаченими статтями 225-227 КПК України» та «згідно з правилами, передбаченими статтями 224-227 КПК України» [10, с. 220].

Тактика будь-якої слідчої дії передбачає три етапи: підготовку, проведення, фіксацію [11]. Підготовка до допиту, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування містить такі аспекти: вивчення матеріалів кримінального провадження; здобуття спеціальних знань; вивчення даних про особистість допитуваного; вибір місця та часу проведення допиту (впізнання осіб чи речей), підбір технічних засобів, складання плану слідчої дії [12, с. 45]. С. Книженко, Т. Деменко визначають такі особливості підготовки до допиту в режимі відеоконференції під час досудового розслідування: 1) прийняття рішення та встановлення випадків, за яких можливе проведення допиту (впізнання осіб чи речей) в режимі відеоконференції та прийняття рішення про його проведення; 2) визначення кола осіб; 3) вибір місця проведення допиту (впізнання осіб чи речей); 4) повідомлення всіх учасників проведення допиту (впізнання осіб чи речей) про час та місце проведення вказаних слідчих (розшукових) дій [13, с. 209-210].

Рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування приймається слідчим, прокурором, слідчим суддею з власної ініціативи або за клопотанням сторони кримінального провадження чи інших учасників цього процесу (у разі здійснення в режимі відеоконференції допиту згідно зі статтею 225 КПК України). Інші учасники кримінального провадження мають право подати відповідне клопотання слідчому, прокурору, що розглядається в порядку статті 220 КПК України. За цих умов, якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий виступає проти здійснення дистанційного досудового розслідування, то слідчий, прокурор, слідчий суддя може прийняти рішення про його здійснення лише вмотивованою постановою (ухвалою), обґрунтувавши в ній прийняте рішення. Відповідно до частини 3 статті 110 КПК України рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови. Постанова слідчого, прокурора, прийнята в межах компетенції згідно

із законом, повинна відповідати вимогам статті 110 КПК України та є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, прав, свобод чи інтересів яких вона стосується.

Під час визначення кола осіб, які братимуть участь у дистанційному досудовому розслідуванні, слід спиратися на загальні положення щодо проведення допиту та впізнання осіб чи речей. У КПК України передбачено допит осіб – учасників кримінального провадження, що провадиться за загальними правилами для всіх видів допиту та поділяється на окремі види залежно від процесуального статусу допитуваних: допит свідка та потерпілого, підозрюваного. Інші учасники кримінального провадження, зокрема цивільний позивач, цивільний відповідач допитуватимуться в кримінальному провадженні тільки як свідки, а тому окремого виду їх допиту в законі не передбачено. Зазначене стосується також експерта і спеціаліста [14, с. 65]. Водночас тлумачення частини 2 статті 232 КПК України дозволяє зробити висновок, що під час проведення допиту слідчим суддею на стадії досудового розслідування заперечувати проти використання відеоконференції можуть слідчий, прокурор (з боку сторони обвинувачення), захисник (з боку сторони захисту) та потерпілий. За умови проведення допиту (впізнання осіб чи речей) слідчим, прокурором, указане заперечення можуть заявляти захисник та потерпілий. Заперечення ж підозрюваного унеможливує проведення допиту (впізнання осіб чи речей) в режимі відеоконференції незалежно від того, яка посадова особа проводить ці слідчі (розшукові) дії. Таким чином, заперечення учасників кримінального провадження, окрім підозрюваного, щодо проведення допиту (впізнання осіб чи речей) в режимі відеоконференції не звільняє їх від участі в них. А тому, якщо, наприклад, свідок відмовлятиметься давати показання в режимі дистанційного досудового розслідування, то така відмова не може бути прийнята, оскільки давати показання – обов'язок свідка, а вирішення питання про спосіб проведення допиту є компетенцією посадової особи, яка провадить цю слідчу (розшукову) дію.

Місцем проведення допиту (впізнання осіб чи речей) в режимі відеоконференції під час досудового розслідування може бути: 1) приміщення, розташоване на території, яка перебуває під юрисдикцією органу досудового розслідування, або на території міста, у якому він розташований; 2) приміщення, розташоване поза територію, яка перебуває під юрисдикцією органу досудового розслідування, або поза територію міста, у якому він розташований; 3) місце перебування хворого свідка, потерпілого.

Щодо повідомлення всіх учасників про час та місце проведення допиту (впізнання осіб чи речей) в режимі відеоконференції під час досудового розслідування, то таке повідомлення здійснюється тоді, коли участь цих осіб у таких діях не є обов'язковою. Для допиту чи участі в іншій процесуальній дії, відповідно до ч. 1,2 статті 132 КПК України, слідчий, прокурор під час досудового розслідування має право викликати підозрюваного, свідка, іншу особу, якщо є достатні підстави вважати, що вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження або її участь у процесуальній дії є обов'язковою.

Виклик особи для проведення допиту дистанційно проводиться самим слідчим, який здійснює кримінальне провадження відповідно до положень статей 132–143 КПК України, або за його дорученням органом досудового розслідування за місцем перебування допитуваної особи чи оперативним підрозділом згідно зі статтею 41 КПК України. Службова особа органу, що отримав доручення, за погодженням зі слідчим або прокурором, який надав доручення, зобов'язана в найкоротший термін організувати виконання зазначеного доручення.

У разі, якщо допит проводиться за положеннями статті 225 КПК України, то всі учасники сповіщаються слідчим: надсилається ухвала про проведення допиту в режимі відеоконференції, така ухвала може бути надіслана електронною поштою, факсимільним або іншим засобом зв'язку. Сповідення має отримати особа, яку необхідно допитати в режимі відеоконференції, сторона захисту та сторона обвинувачення.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи сказане, зазначимо, що процесуальний порядок застосування режиму відеоконференції під час досудового розслідування здійснюється під час проведення допиту (впізнання осіб чи речей) та полягає в тому, що: 1) проводиться слідчим прокурором за правилами, передбаченими статтями 225-227, 228 та 229 КПК або слідчим суддею за правилами проведення допиту під час судового розгляду з дотриманням вимог про недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування; 2) проведення допиту в режимі відеоконференції можливе стосовно потерпілих, свідків та підозрюваних; 3) перебіг та результати допиту (впізнання осіб чи речей) фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису та відображаються в протоколі або журналі судового засідання.

Список використаної літератури:

1. Сердюк В. Відеоконференція в уголовном производстве Украины. Международный научно-практический правовой журнал «Закон и жизнь» ("Leges et Viata"). 2013. № 11/4. С. 180-183.
2. Сизоненко А. Відеозв'язок як засіб проведення слідчих дій за межами України. Право України. 2003. № 3. С. 96-99.
3. Черниченко І. Поняття та процесуально-правова суть відеоконференції у кримінальному провадженні України. Вісник Львівського університету. Серія «Юридична». 2014. Вип. 59, 2014. С. 362-369.
4. Александров О. Особливості пред'явлення об'єкта (осіб чи речей) для впізнання в режимі відеоконференції. Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: збірник тез науково-практичного семінару (01 грудня 2017 року) / упор. А. Хитра, Р. Шехавцов, Є. Пряхін, С. Марко. Львів: ЛьвДУВС. 243 с.
5. Пояснювальна записка від 15.02.2013 до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо скасування відеоконференцій» № 2305 від 15.02.2013. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45773 (дата звернення: 09.03.2018).
6. Про узагальнення судової практики вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями: Постанова пленуму ВССУ від 03 червня 2016 року № 2. URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html (дата звернення: 09.03.2018).
7. Смірнов М. Щодо використання відеоконференцзв'язку при перегляді судових рішень у касаційному порядку. Вісник Верховного Суду України. 2004. № 1. С. 38-40.
8. Волеводз А. Правовые основы взаимной правовой помощи по уголовным делам с использованием видеоконференцсвязи. Военно-юридический вестник Приволжского региона: Сб. научных трудов. Вып. 1 / ВП ПУрВО, Приволжский окружной военный суд и Самарская гуманитарная академия. Самара: Изд-во Самарской гуманитарной академии, 2003. С. 70-96. URL: <http://www.mgimo.ru/files/114971/114971.pdf> (дата звернення: 09.03.2018).
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
10. Шингарьов Д. Окремі питання забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення допиту на стадії досудового розслідування. Проблеми законності. 2016. № 135. С. 212-224
11. Чаплинський К. Тактика проведення окремих слідчих дій. Дніпропетровськ, 2006. 308 с.
12. Желтобрюхов С. Допрос свидетеля (потерпевшего) путем использования систем видеоконференц-связи. Российская юстиция. 2011. № 8. С. 43-44.
13. Книженко С., Деменко Т. Особливості допиту в режимі відеоконференції під час досудового розслідування. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. № 1062. Вип. № 14, 2013.
14. Бортун М. Актуальні питання проведення допиту в режимі відеоконференції. Вісник Національної академії прокуратури України. № 1 (34). 2014, с. 64-70

Бежанова А. В. Процессуальный порядок применения режима видеоконференции во время досудебного расследования

Статья посвящена актуальным вопросам применения режима видеоконференции во время досудебного расследования. Рассмотрены общие положения подготовки к проведению допроса, опознания лиц или предметов в режиме видеоконференции. Определены особенности проведения допроса, опознания лиц или предметов в режиме видеоконференции во время досудебного расследования.

Ключевые слова: допрос, опознание лиц или предметов, следственные (розыскные) действия, видеоконференция, досудебное расследование, дистанционное досудебное расследование.

Bezhanova A. Procedural procedure for the use of video conferencing regime during pre-trial investigation

The article is devoted to the actual issues of the procedure of applying videoconference mode during pre-trial investigation. The general provisions of the preparation for interrogation, identification of persons or things in the video conferencing mode are considered. The features of interrogation, identification of persons or things in video conferencing mode during pre-trial investigation are determined.

The article is connected with the analysis of rules of the current CPC of Ukraine which regulated the application of videoconference at the interrogation at the pre-trial investigation. The research has showed that there are some problem aspects of ensuring of the rights and legal interests of the participation of criminal proceedings. Also there are some problems with the engaging of the specialist to the interrogation with the application of videoconference. There is not compulsory demand to the officials who are providing this investigative action to engage such participation of criminal proceedings.

Key words: interrogation, identification of persons or things, investigative (wanted) action, videoconference, pre-trial investigation, remote pre-trial investigation.